

**RINOLALIYASI BO'LGAN BOLALARNING INKLYUZIV
TA'LIMGA MOSLASHUVI**

University of management future technologies 554-23 guruh talabasi

Nuraliyeva Aziza

Annotatsiya. *Ushbu maqolada rinolaliyaning inklyuziv ta'lim jarayonidagi o'rni, uning bolalarning nutq rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga ta'siri tahlil qilingan. Rinolaliya nutq buzilishining fiziologik va fonetik jihatlari, shuningdek, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar yoritilgan. Inklyuziv ta'limda rinolaliyasi bo'lgan bolalar bilan ishlash uchun pedagogik va logopedik usullar integratsiyasi, individual yondashuv va jamiyat ishtirokining ahamiyati o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *Rinolaliya, inklyuziv ta'lim, nutq buzilishi, logopediya, pedagogik yondashuv, ijtimoiy moslashuv*

Kirish. Rinolaliya nutqning fiziologik va fonetik buzilishi sifatida tanilgan holat bo'lib, u burun rezonansi va tovush chiqarish jarayonidagi anomaliyalar bilan xarakterlanadi. Bu holat ko'pincha tug'ma yoki orttirilgan nuqsonlar, masalan, tanglay yoriqlari yoki nevrologik muammolar natijasida yuzaga keladi. Ta'lim sohasida rinolaliya nafaqat bolaning nutqiy muloqot qobiliyatlariga ta'sir qiladi, balki uning ijtimoiy moslashuvi, o'quv jarayonidagi muvaffaqiyati va psixologik holatiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, umumta'lim muassasalarida rinolaliyasi bo'lgan bolalar bilan ishlash maxsus yondashuv va pedagogik strategiyalarni talab qiladi. Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishi sifatida barcha bolalarga, shu jumladan maxsus ehtiyojlarga ega bo'lganlarga teng huquq va imkoniyatlar taqdim etishni maqsad qiladi. Rinolaliyasi bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim muhitiga moslashtirish ularning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash bilan birga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va psixologik ahamiyatga ega bo'lib, har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim

strategiyalarini ishlab chiqishni talab etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi rinolaliyaning ta'lim jarayonidagi o'rnini o'rganish, uning inklyuziv ta'limdagi ta'sirini tahlil qilish va rinolaliyasi bo'lgan bolalar bilan ishlashda samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlashdan iborat.

Rinolaliyaning inklyuziv ta'limga ta'siri. Rinolaliya nutqning fiziologik jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadigan holat sifatida tovush chiqarishda burun rezonansining noto'g'ri shakllanishi bilan xarakterlanadi. Bu holat tanglay yoriqlari, yumshoq tanglay disfunktsiyasi yoki boshqa anatomik nuqsonlar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Rinolaliyasi bo'lgan bolalarda nutqning ravonligi, tovushlarning aniqligi va intonatsiyasi buziladi, bu esa ularning muloqot qobiliyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Masalan, undosh tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchiliklar yoki burundan havo oqimi tufayli nutqning "burun" tus olishi kabi muammolar kuzatiladi. Nutq rivojlanishi nuqtai nazaridan, rinolaliya bolaning fonetik tizimni o'zlashtirish jarayonini sekinlashtiradi. Bu holat nafaqat lingvistik rivojlanishga, balki kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rinolaliyasi bo'lgan bolalarda nutqning kechikishi tufayli so'z boyligi cheklangan bo'lib, bu ularning fikrlash va abstrakt tushunchalarni shakllantirish qobiliyatlariga ham ta'sir qiladi. Shu sababli, rinolaliya nafaqat tibbiy, balki pedagogik muammo sifatida ham qaralishi lozim.

Rinolaliyasi bo'lgan bolalarning o'qish jarayonidagi qiyinchiliklari. Inklyuziv ta'lim muhitida rinolaliyasi bo'lgan bolalar o'qish jarayonida bir qator qiyinchiliklarga duch keladi. Birinchidan, nutqning aniq bo'lmasligi ularning sinfdoshlari va o'qituvchilar bilan samarali muloqot qilishini qiyinlashtiradi. Bu esa dars jarayonida savol-javob yoki muhokama kabi faol ishtirok etish imkoniyatlarini cheklaydi. Ikkinchidan, yozma nutqni o'zlashtirishda ham muammolar yuzaga keladi, chunki fonetik xatolar o'qish va yozish ko'nikmalarining shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Masalan, tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish so'zlarni yozishda chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, rinolaliyasi bo'lgan bolalar psixologik jihatdan ham qiyinchiliklarga duch keladi. Ular o'z nutqidan uyalishi yoki sinfdoshlari tomonidan tushunmovchilikka uchraganini his qilishi natijasida o'ziga

bo'lgan ishonch pasayadi. Bu holat o'quv jarayonida passivlikka yoki ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin. Inklyuziv ta'limda bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tishi, logopedlar bilan hamkorlik qilishi va individual ta'lim rejalarini ishlab chiqishi zarur. Shu bilan birga, sinf muhitida tengdoshlar o'rtasida empatiya va qo'llab-quvvatlash madaniyatini shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Rinolaliyaning inklyuziv ta'limga ta'siri ko'p qirrali bo'lib, nafaqat nutqni tuzatish, balki bolaning umumiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu esa ta'lim jarayonida har bir ishtirokchining - o'qituvchi, logoped, ota-ona va tengdoshlarning - faol ishtirokini zarur qiladi.

Inklyuziv ta'limda rinolaliyaga yondashuv. Inklyuziv ta'limda rinolaliyasi bo'lgan bolalar bilan ishlashda muvaffaqiyatga erishish uchun pedagogik va logopedik usullarni integratsiyalash zarur. Pedagogik yondashuvda asosiy e'tibor bolaning umumiy ta'lim jarayoniga moslashishiga qaratiladi. Buning uchun o'qituvchilar darslarni individual ehtiyojlarga moslashtirishi, vizual va taktil materiallardan foydalanishi hamda nutqiy mashqlarni o'quv rejalariga kiritishi lozim. Masalan, o'yinli mashqlar orqali tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish yoki guruhli ishlar bilan bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish samarali usullardan biridir. Logopedik usullar esa rinolaliyaning fiziologik va fonetik jihatlarini tuzatishga qaratilgan. Logopedlar bolaning nutq apparatini mustahkamlash uchun maxsus mashqlardan foydalanadi, masalan, nafas olish va burun havo oqimini boshqarish bo'yicha mashqlar. Shuningdek, tovushlarni aniq talaffuz qilishni o'rgatish uchun artikulyatsiya mashqlari va fonetik tahlil usullari qo'llaniladi. Agar rinolaliya jarrohlik aralashuvni talab qilsa, logopedik mashg'ulotlar operatsiyadan keyingi rehabilitatsiya davrida ham davom ettiriladi. Ushbu usullar inklyuziv sinflarda o'qituvchi va logopedning hamkorligi orqali yanada samarali bo'ladi.

O'qituvchilar rinolaliyasi bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim muhitida qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilishi mumkin:

– *Individual yondashuvni qo'llash: Har bir bolaning nutq darajasi va o'quv ehtiyojlarini hisobga olgan holda dars rejalarini moslashtirish.*

- *Hamkorlikni rivojlantirish: Logopedlar, psixologlar va ota-onalar bilan muntazam aloqada bo'lib, bolaning rivojlanishini monitoring qilish.*
- *Ijobiy muhit yaratish: Sinfda tengdoshlar o'rtasida qo'llab-quvvatlash va hurmat madaniyatini shakllantirish, masalan, bolalarni bir-birining nutq xususiyatlariga e'tibor bermaslikka o'rgatish.*
- *Resurslardan foydalanish: Audio va video materiallar, nutqni rivojlantiruvchi ilovalar yoki maxsus o'quv qurollarini darslarda qo'llash.*
- *Sabr va moslashuvchanlik: Bolaning nutqidagi yaxshilanishlar sekin kechishi mumkinligini inobatga olib, doimiy rag'batlantirish va ijobiy fikr-mulohaza berish.*

Rinolaliyasi bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limda muvaffaqiyatli qo'llab-quvvatlashda oilalar va jamiyatning roli beqiyos. Ota-onalar bolaning ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishi kerak, chunki ular logopedik mashqlarni uyda davom ettirish va bolaga psixologik yordam ko'rsatishda muhim vositachilardir. O'qituvchilar va logopedlar ota-onalarga mashqlar bo'yicha ko'rsatmalar berishi, ularni jarayonga jalb qilish uchun muntazam uchrashuvlar tashkil qilishi lozim. Jamiyatni jalb qilish esa inklyuziv ta'limning kengroq maqsadlariga xizmat qiladi. Mahalliy jamoalar, nodavlat tashkilotlar va ommaviy axborot vositalari orqali rinolaliya haqida xabardorlikni oshirish va stigma bilan kurashish muhimdir. Masalan, maktabda tematik tadbirlar o'tkazish yoki mahalliy hamjamiyatda inklyuziya bo'yicha seminarlar tashkil qilish bolalarni qabul qilish va ularga teng imkoniyatlar berish madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, davlat idoralari va ta'lim muassasalari maxsus ehtiyojli bolalar uchun infratuzilmani yaxshilashga (masalan, logopedik xonalar tashkil qilish) e'tibor qaratishi zarur.

Xulosa. Rinolaliya nutqning fiziologik va fonetik buzilishi sifatida inklyuziv ta'lim muhitida alohida e'tiborni talab qiladi. Ushbu tadqiqotda rinolaliyaning nutq rivojlanishiga ta'siri, rinolaliyasi bo'lgan bolalarning o'quv jarayonidagi qiyinchiliklari va inklyuziv ta'limda ularga yondashuv usullari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rinolaliya nafaqat bolaning muloqot qobiliyatlariga, balki

uning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va o'ziga bo'lgan ishonchiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, pedagogik va logopedik usullarning o'zaro integratsiyasi, o'qituvchilarning malakasi va oilalar hamda jamiyatning faol ishtiroki ushbu muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'limda rinolaliyasi bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash uchun individual yondashuv, maxsus mashqlar va ijobiy sinf muhitini shakllantirish samarali strategiyalar sifatida aniqlandi. O'qituvchilar uchun berilgan tavsiyalar va oilalar bilan hamkorlik rinolaliyasi bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlashga xizmat qiladi. Jamiyatni jalb qilish esa inklyuziya tamoyillarini kengroq miqyosda amalga oshirishga yordam beradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi: rinolaliyasi bo'lgan bolalar uchun zamonaviy texnologiyalardan (masalan, nutqni rivojlantiruvchi ilovalar) foydalanishning samaradorligini o'rganish; inklyuziv ta'limda logopedlar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni optimallashtirish usullarini ishlab chiqish; shuningdek, rinolaliyaning psixologik ta'sirini chuqurroq tahlil qilish. Shu bilan birga, davlat va ta'lim muassasalari tomonidan maxsus ehtiyojli bolalar uchun infratuzilma va resurslarni yaxshilash bo'yicha choralarni ko'rish zarur. Xulosa qilib aytganda, rinolaliya inklyuziv ta'limda muhim pedagogik masala sifatida e'tirof etilishi va uning yechimi barcha ishtirokchilarning hamkorligiga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
2. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
3. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
4. Хайдаров, С. (2023). Педагогик фаoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.

5. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
6. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
7. Tursunaliyevich, F.N. and Sharofiddinovich, S.S. 2023. Barqaror Rivojlanishni Maktabgacha Ta'lim Yoshidagi Bolalarga Singdirish. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING. 2, 2 (Feb. 2023), 26–29.
8. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
9. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.